

FRANCOIS MAURIAC :

KARÁCSONYI MESE

1.

Egy napfényre vágó csenevész platánfa emelkedett az iskola-udvar magas falai fölé, ahová kiengedtek bennünket. De az nap nem nyafogtunk annyira Garouste úr füttyeire, mint ahogy szoktunk. Másnap karácsony volt és minket sétálni vittek a sáros és ködös környékre: nagyon elfáradtunk, amennyire csak elfáradhatnak a hétéves gyerekek, akik mintegy tizenöt kilométert gyalogoltak.

A bennlakók fölvtették papucsukat. A kintlakók a kijárat előtt topogtak, arra a pillanatra várva, mikor megjelenik kísérajük, hogy megszabadítsa őket a mindennapi börtöntől. Én, csak úgy immel-ámmal, egy karéj kenyeret majszoltam, de lelkem már messze volt, a közeli szenteste misztériuma foglalkoztatott, örökegy szertartásaival. A vendégszoba ajtaja mögött kell várnunk, míg meggyújtják a jászol mellett a gyertyákat. Édesanyánk kikiált: „Bejöhetnek.” S mi eszeveszetten csörtetünk a szobába, hová évente csak egyszer tesszük be a lábunkat. A parányi lángok odacsálnak egy kisgyermekhez és a körötte lévő ici-pici papírmasé pásztorokhoz meg állatokhoz. Heródes rovátkolt ormú kastélya egy csomagoló-papír-hegy csúcsán állt. A kastélyban égő méceses titokzatos és tiltott ünnepség látszatát keltette bennünk. Térdenállva énekeltük a bájos éneket:

*Istállóban lakik az Úr,
Nyugvóhelye pár szál szalma,
Istállóban lakik az Úr,
Lejött közénk, emberré lett!*

Isten földreszállása igen meghatott bennünket... A jászol mögött mindegyikünknek volt egy csomagja és egy levele, melyben a jó Isten maga megírta főbűneinket. Már magam előtt láttam a lakatlan szoba homályos sarkait. A falakon a megholtak képei hallgatják az örökkévalóság mélyéről gyenge hangunkat.

És aztán leszáll az éjjel, amikor a gyermek, mielőtt elaludnék, még egy utolsó pillantást vet vasalt orrú cipőire — természetesen a legnagyobbakat rakta oda — a cipőkre, melyeknek szintén megvan a szerepük abban a misztériumban, melyet minden karácsonykor hiába akartam meglesni. Így ábrándoztam a szentestéről, fejemet az ajtó felé fordítva, ahol mindjárt fel kellett tűnnie a pesztonkának. A nap leáldozott.

Még nem volt négy óra, de én rendületlenül vártam, remélve, hogy korábban jön. Hirtelen láрма harsant fel az udvar egyik sarkából. Oda rohant minden gyerek s ezt ordítózva: „Ó, a kislány! Ó, a kislány!” A kis Jean de Blayt csúfolták így hosszú fürtjeiért. A kopasz kölykök gyűlölték hosszú haját. Én csodáltam egyedül, de csak titokban, mivel a kis Lord Fautleroy hajára emlékeztetett, és én előszeretettel olvastam a kis Lord történetét, mely a Saint-Nicolas 1887-es évfolyamában jelent meg. Ha sírni, vagy elérzékenyülni vágytam, csak rá kellett nézmem a kis Lord képére, amint az édesanyja karjaiban ábrázolta és átfutni az alábbi sorokat: „Bizony ő volt mindig a leggyengédebb barátnője...” De a többi gyereknek nem volt meg a Saint-Nicolas 1887-es évfolyama; így nem tudták, hogy Jean de Blay hasonlított a kis Lordra és csúfolták. Én pedig, a gyáva, mivel gyengébbnek éreztem magamat, csak tisztes távolból néztem őket.

Azonban aznap csodálkoztam azon, hogy a banda nem csak ezt ordította: „Kislány, kislány”, hanem olyan szavakat is, melyeket nem értettem meg tüstént. Közelebb lopakodtam, a fal mellett, félve attól, hogy magamra vonom a főnök figyelmét, aki Jean de Blay esküdt ellensége és üldözője volt. Campagne-nak hívták, két évvel lemaradt, és mindnyájunknál magasabb volt, igazi, majdnem isteni erővel felruházott óriás volt a szemünkben. A gyerekek körülállták Jean de Blayt és kórusban kiáltották:

— Elhiszi! Elhiszi! Elhiszi!

— Mit hisz el? — kérdeztem egyik társamtól.

— Azt, hogy a kis Jézus száll le a kandallóba...

Nem értettem meg és megkérdeztem: „Na és?” De a másik újra üvöltöni kezdett, együtt a farkasokkal. Még közelebb mentem: Campagne a falhoz szorította a kis Blayt és most a csuklóját szorongatta.

— Azt hiszed, igen vagy nem?

— Jaj, ne bánts!

— Felelj, akkor elengedlek...

Akkor a kis de Blay ezeket mondotta, hangosan és eltökélten, mint egy, a hitét megvalló vértanú:

— Édesanyám mondta, édesanyám nem hazudhat!

— Halljátok? — kiáltotta Campagne — a kisasszony mamája nem hazudhat.

Míg mi gúnyosan mosolyogtunk, a kis Blay megismételte: „Édesanyám nem hazudik, ő nem csapott be...” Ebben a pillanatban észrevett és odaszólt hozzám:

— Úgy-e, te jól tudod, Frontenac, hogy igazam van? Az imént sétaközben éppen erről beszélgettünk!

Campagne felém fordult és én megjéjvedve alattomos macskaszemétől, ezt hebegtem: „Á, csak a bolondját járattam vele.” Hét éves voltam: a gyengeség és gyávaság korában. Ebben a pillanatban Garouste úr jött és a banda hirtelen szerteröppent. Kabátjainkért és táskáinkért mentünk.

Jean de Blay megfogott az utcán. Az inas, aki őt kísérte, szívesebben bandukolt együtt a pesztonkával.

—Ugye, jól tudod, hogy igazam volt... de féltél Campagnetól, ugye? Csak azért mondtad, ugye, mert féltél tőle?

Zavarban voltam. Tiltakoztam az ellen, hogy félek Campagnetól... Nem, nem tudtam, hogy igaza volt-e vagy sem... Lényegében nem igen érdekelt, mert hiszen mindig megkaptuk a kért játékokat. De honnan tudta a Jézuska, hogy Jean-nak ólomkatonákra, szerszámszekrényre fáj a foga és hogy én egy istállót meg egy tanyát szerettem volna? És miért éppen az Univerisel áruházból jöttek a játékok?

— Ki mondta ezt neked?

— Senki, de tavaly láttam a címkéket...

Jean de Blay egyre hajtogatta: „Mindenesetre, ha a mamám azt mondta”, és éreztem, hogy ő is zavarban van.

— Figyelj csak — mondtam — ha egyáltalán nem akarunk aludni, csak meggyújtunk egy gyertyát, előveszünk egy könyvet vagy belesüppedünk a kandalló melletti fotelbe, így bizonyosan felébredünk, amikor jön...

— Édesanyám azt mondta, ha nem alszunk, akkor nem jön....

Az áruházakból a ködázta tárdákra vetődött a fény. Acetilén lámpák világították meg a filléres cukorárút, melyet azért kívántunk meg annyira, mert sokkal silányabb volt, semhogy vetek volna belőle nekünk.

— Tegyük úgy, mintha aludnánk...

— Bizonyára tudni fogja, hogy tettetjük magunkat, mivel ő mindent tud...

— Az igaz, de ha édesanyánk...

Jean de Blay egyre hajtogatta: „Nem a mama, nem a mama.” Odaértünk a sarokra, ahol el kellett válnunk a karácsonyi szünet végéig, mert Jean vasárnap vidékre utazott. Kérve kértem, próbáljon ébren maradni, ami engem illet, én el voltam tökével arra, hogy le se húnym a szememet... Aztán majd elmondjuk egymásnak, hogy mit láttunk... Megígérte. Utánanézttem. Néhány másodpercig még láttam a válain ugrándozó hosszú, lányos fürtöket; és aztán kis árnyéka elmosódott az esti ködben...

II.

Házunk a katedrális közelében volt. Szenteste a Pey-Berland torony nagyharangja, az öregharang, roppant zúgásával betöltötte az éjszakát. Agyam ilyenkor egy hajó hálóhelyévé változott és a hangok zenebonája magával röpitett, elringatott viharával. A libegő méces ismerős kísértetekkel népesítette be a szobát. Az ablakfüggönyök, az asztal, a karosszékre hányt ruháim már nem vették körül fenyegetőleg agyamat: megszelídítettem e rőt vadakat. Úgy vigyáztak álomra, mint ahogy a dzsungel népe virrasztott Mowgli gyermekálma felett.

Nem kockáztattam meg, hogy elaludjam: a zúgás segítségemre volt, hogy ébren maradjak. Ujjaimmal belefogódtam az ágy rácsába és az volt az érzésem, hogy egy jóindulatú vihar ejtette hatalmába testemet és lelkemet. Anyám nyitott be. Csukott szemekkel feküdtem, de ruhájának selymes suhogásáról felismertem őt. Ha ő rakja le cipóm köré a játékokat — mondottam magamban — azelőtt kell leraknia, mielőtt az éjféli misére megy. Azon voltam, hogy úgy lélegezzem, mint az alvó gyermek. Édesanyám fölém hajolt és éreztem lehelletét. Egyszerre odalett minden eltökéltségem: hirtelen a nyaka köré fontam karjaimat és hozzászorítottam magamat. „Oh, te bolond! kis bolondom!” — ismételte csókjain keresztül.

— Hogyan akarod, hogy eljőjön, ha nem alszol? Aludj, Yves drágám, aludj édes kis fiam; aludj kis gyermekem...

— Mama, én szeretném őt látni!

— Ő azt akarja, hogy szeressék, anélkül, hogy látták volna... Jól tudod, hogy a misén, abban a pillanatban, amikor alászáll az oltárra, mindenki lehajtja a fejét.

— Mama, ne haragudj meg érte, egyszer nem hajtottam le a fejemet, mert elbáméskodtam és akkor, én láttam őt...

— Hogyan? Te láttad?

— Láttam! Egy kis fehér szárnyacskáának a csücskét...

— Ma éjjel nem szabad virrasztanod, ha alszol, akkor inkább megláthatod őt. Mire hazajövünk a templomból, ne merj még mindig ébren lenni...

Becsukta az ajtót, léptei eltávolodtak. Meggyújtottam a gyertyát és a kandalló felé fordultam, ahol már az utolsó üszök halódott.

Ott voltak a cipők a fatartóbakon, a sötétben ásitó négyzög, a kormos és hamus benyíló szélén. Ezen zúdult be a harangzúgás, hogy betöltse szobámat iszonyú énekével, mely, mielőtt eljutott hozzám, a tetők felett kószált, a tejszínű éjben, ahol karácsony éjszakáján ezer meg ezer angyal és csillog találkozik. Azon nem lepődtem volna meg, ha a tűzhely sötét háttérében megjelenik egy gyermek: ellenkezőleg, azon csodálkoztam, hogy mi sem történik. Egyébként mégis csak történt valami: a még üres cipőim, ezek a szegény trampli cipők, melyek ugyancsak kivették a részüket mindennapi életemből, különös és valószerűtlen külsőt vettek fel, mintha érvénytelen lett volna rájuk az idő törvénye, mintha egy ismeretlen világból jövő fény ragyogta volna be egy kis fiú cipőit. Oly közel volt a titok, hogy elfújtam a gyertyát, nehogy elriasszam az éjek éjének láthatatlan népét.

Hogy gyorsan telt az idő, az kétségtelenül azért volt, mert az időn kívül lebegtem. Valaki benyitott, és én behunytam a szemem. A ruha selymes suhogásáról, papírok zizegéséről ítélve, minden bizonytalansággal édesanyámnak kellett lennie. Ő volt és mégsem ő volt; inkább úgy tűnt fel nekem, mintha valaki felvette volna anyám alakját. Jól tudtam, hogy az éjféli misén,

melyre nem mentem el, testvéreim és édesanyám áldoztak és mint ahogy annyiszor láttam már, összekulcsolt kézzel és behunyt szemmel jöttek vissza, úgy hogy gyakran kérdeztem magamtól: miként találnak így vissza a helyükre? Bizonyosan édesanyám jött az ágyamhoz, miután valamit tett-vett a kandalló körül. De Ő édesanyámban élt: nem választottam őket külön egymástól: az a lehellet, melyet hajamon éreztem, olyan kebelből röppent elő, melyben még Isten pihent. Ebben az áldott pillanatban süllyedtem bele édesanyám karjaiba és egyszersmind az álomba is.

III.

A szünet utáni első reggelen azt a cipőmet vettem fel, melynek szerepe volt a misztériumban. Most már csak egy kis megvasalt lábbeli volt, olyan mint a számacsikó patája; egy kis bakancs, mely a csenevész platán körül tocsogott az udvar pocsétaiban, arra várva, hogy nyolc órát csöngessenek. A rikkoló és le-föl szaladgáló gyerekek tülekedésében hiába kerestem Jean de Blay lányos fürtjeit. Alig vártam, hogy elmondhassam néki a titkot, amire rájöttem... Milyen titkot? Igyekeztem elképzelni azokat a szavakat, melyek szükségesek voltak ahhoz, hogy megértsen engemet.

Jean de Blay fürtjei nem mutatkoztak. Csak nem beteg? Vagy nem tudom-e már régen én is mindazt, amit ő maga is látott, azon az éjjelen, amikor virrasztott? Amikor beléptem a tanterembe, szemem arra a helyre vetődött, ahol rendszerint ülni szokott. Idegen fiú ült ott, akinek nem volt fürtös haja. Az első pillanatban nem jöttem rá, hogy ő az a fiú. Nem ismertem volna fel, ha nem fordítja felém kék szemét; közönyös tekintete különösen megdöbbenett. Nem volt annyira megnyírva, mint osztálytársai, a borbély elég hosszúra hagyta a haját, úgy, hogy el is választhatta.

Tíz órakor, mihelyt kiengedtek bennünket az udvarra, a keresésére indultam és meg is találtam, amint ott állott a nagy Campagne előtt, mintha nem is az erejét, hanem a gyengeségét veszítette volna el a hajával. Campagne, megzavarodva, szabadon hagyta a teret a gyermeknek, aki leült a feljáró egyik lépcsőfokára, hogy felvegye kerek korcsolyáját. Csak távolról néztem, mivel nem mertem közelebb menni hozzá és bizonytalan szorongással gondoltam arra, hogy soha többet nem látom sem csillogni a napfényben, sem táncolni Jean de Blay vállain a kis Lord Fauleroy fürtjeit. Végre elszántam magamat:

— No, megtartottad a szavadat? Ébren maradtál?

Ezt dörmögte, anélkül, hogy felemelte volna a fejét: „Hát igazán azt gondoltad, hogy elhiszem?... hogy olyan ostoba vagyok?” És amikor újra kezdtem: „De emlékezz csak vissza... még két hete sincs...” egy kissé jobban ráhajolt

cipőjére és megnyugtatót, hogy hazudott, hogy rászédett minket:

— Nyolc éves korában már nem kölyök többé az ember!

Minthogy állandóan úgy beszélt, hogy rám se nézett, nem tudtam tovább visszatartani magamban az égető kérdést:

— De mégis, mondd meg, becsapott édesanyád?

Féltéredre ereszkedett, hogy összébbhúzza a korcsolya szíját. Fülig pirult. Én ügyetlenül könyörögtem:

— Mondd, de Blay, becsapott édesanyád?

Hirtelen fölemelkedett és kutatólag fürkészte arcomat. Még most is látom mogorva és vöröses kis arcát, összeszorított ajkait. Keze a fejére tévedt, mintha keresné az eltűnt fürtöket, majd vállatvont:

— Nem fog többé becsapni.

Majdnem akaratom ellenére elmondtam, hogy nem hazudtak nekünk édesanyáink, hogy minden igaz, hogy én láttam... Félbeszakított:

— Te láttad? Ez komoly? Te láttad? Nohát akkor én is láttam!

Befűzte cipőjét és a szünet végéig egyfolytában korcsolyázott a platán körül. Menekült előlem. Barátságunk még aznap megszakadt. A következő évben szülei elköltöztek Bordeaux-ból és nem tudtam, hogy mi lett Jean de Blay-ból.

IV.

Fiatalkoromban csak egyetlen egyszer nem töltöttem otthon a szentestét enyéim körében. Egyetlen egyszer, néhány évvel a háború előtt. Hagytam, hogy elcipeljenek különféle mulatókba. Már elfeledtem a nevüket, de még visszaemlékszem szörnyű szomorúságomra. A lokál atmoszférájában a Pey-Berland-torony nagyharangja zengőbben zúgott bennem, mint szülővárosom tetői felett. Iszonyú hangjával elnyomta a cigányzenét. Az életnek azon pillanatai ezek, mikor bizonyosak vagyunk, hogy megtagadtunk valamit... Társaim nem tagadtak meg semmit, mert nem volt választásuk. Egyeseknek talán olyan volt a gyermekkoruk, mint az enyém, de már elfelejtették. Én voltam az egyetlen, aki a pecsenyék illatánál és az ostoba slágerek zsvájában maga elé képzelte a rosszul világított vendégszobát, közepén a jászol csodálatos szigetkéjével; egyedül én emlékeztem vissza arra a régi énekre, mely magasztalja Isten földreszállását és alázatosságát. Jóllehet még ifjúságom virágában voltam, a gyertyák egy távoli mult messzeségében libegtek, mintha ezeréves lettem volna. És mégis éreztem perzselésüket. Nem, semmi mentségem nem volt, mivel költő voltam és a költő olyan szív, melyben minden örökké tart. Hová cipeltem, hová merészeltém cipelni ez éjjel, gyermeki lényemet, mely mindörökre bennem él.

Ittam, hogy elaltassam büntudatomat. Minél többet ittam, annál inkább eltávolodtam pajtásaimtól. Zavartak kaca-

gásaikkal. Fölkeltem az asztaltól és a bárba mentem, egy kis zugba, ahol kellemesebb volt a fény. Rákönyököltem a bárpultra és viskit rendeltem. Abban a pillanatban, amikor eszembe jutott egy Jean de Blay nevű kis fiú, észrevettem de Blayt magát, ott ült mellettem egy bárszéken. Nem kételkedtem kilétében. Ugyanaz az örökzöld vagy inkább kék szem villant elő fiatal, de már kiélt arcából, mint amelyik a szívem mélyén fénylett. Azt mondtam neki:

— Nem kellett volna levágni a fürtjeidet.

Nem csodálkozott el, hanem egy kissé akadozó hangon megkérdezte: „Milyen fürtöket?”

— Melyektől 1898 karácsony szünetjében szabadítottak meg.

— Biztosan összetévesztesz valakivel, de mit se számít... oly elhagyatottnak érzem magamat ma este.

— Azt is tudom, hogy de Blaynek hívnak.

— Honnan tudod a nevemet?

Megkönnyebbülve sóhajtottam: ő az! biztosan ő az! Megragadtam a kezét:

— Jean, emlékszel még a platánfára?

Nevetve kérdezte:

— A platánfára? Milyen platánra? És aztán nem is Jean vagyok, hanem Philippe. A bátyámat hívták Jeannak... Talán vele tévesztesz össze?

Milyen kár! csak a kisöccse volt, akiről Jean de Blay valamikor mesélt... Hogyan csalódhattam? Philippenek érdektelen arca volt. Hirtelen így szólt hozzám:

— A fürtjei... Jean fürtjei... Erről eszembe jutott egy történet...

Elmesélte, hogy édesanyjuk szobájában, a fiókosszekrényen, egy lelakatolt ládikó állott Jean azt bizonygatta Philippe-nek, hogy kincs van benne. Sokat álmodoztak a kincsről, de anyjuk nem akarta megmutatni és megtiltotta, hogy felnyissák a ládikót. Jean és édesanyja állandóan torzsalkodtak, állandóan nézeteltérés volt közöttük. „Anyám jobban szerette Jeant, mint engemet — mondotta Philippe. — És azt is tudom, hogy csakis őt szerette... De valami éket vert közbük. Hogy mi, azt nem tudom... Egy nap Jean feltörte a ládikó zárát... az első, de sajnós, nem utolsó zárat! Elhiszed-e, hogy a kincs az ő hajdani haja volt? Jean feldühödött... Tudod, hogy mi szokott ilyenkor történni. Amint látta, hogyan égnek régi fürtjei a kandallóban, megnyugodott. Este édesanyám... Nem is tudom, hogy miért mondom el ezeket neked...” Újra inni kezdett. Eltűnődtem: „Állandóan multban beszél a testvéréről.” Noha tudtam előre a választ, mégis megkérdeztem: „Meghalt?”

— Tavaly, egy száigoni kórházban... Az újságokban is volt róla egy napihír, de senkitől sem kaptunk részvét-táviratot... Gondolhatod, a történetek után, meg amilyen éle-tet élt...

Megkérdezhettem volna: „Milyen életet?“, de jobbnak láttam ezt dűnnyögni: „Igen-igen... tudom...” és valóban tudtam, hogy Jean elzüllyve, Istentől elrugaszkodva halt meg...

Emlékszem, gyalog mentem haza diáktanyámra. A cse-nevész platánok kihajoltak kerítéseik mögül a mocskos aszfaltra és megfürdették ágaikat a hajnali ködben. Még sokan ténferegtek az utcákon. Még most is magam előtt látom azokat a fiatalembereket, akik egy részeg nőt emeltek be piros taxijukba. Nagyon-nagyon messze a karácsonyéjjeli zűrzavartól, szemem a tetők fölött az angyalokkal benépesített teret kereste, melyet valószínűleg a Pey-Berland torony öregharangja ébresztett fel.

Józan mámor is van. Ugyanakkor, amikor nem annyira gyermekkoromnak emlékei, mint inkább ez az élő és jelenlévő gyermekkor mindent felkavart bennem, Jean de Blay történetét is felidéztem magam előtt, csodálatos könnyedséggel.

Ha költőnek születtem, ezen az éjjelen lettem regényíróvá, vagy legalább is ekkor döbbsentem rá erre az ajándékra, erre a hatalomra. Szaporábban lépkedtem, könnyedén, elragadtatva alkotásom erejétől. Magam előtt láttam ennek a orsónak két végét: a lányoshajú fiúcskát, aki szívében nagy álmokat és anyja iránt érzett szenvedélyes szeretetet hord, és aztán azt a szinte még gyermekembert, aki Szaigonban haldokol egy kór-házi ágyon.

Elképzelttem az iskolásfiút, kinek szent volt az anyja szava. Láttam a tekintetét, abban a pillanatban, amint rájön arra, hogy az anyja hazudik; a levágott fűrtök... a fűrtökkel együtt elvesztet gyermeki jámborsága is... Itt végződött regényem előjátéka, és mindjárt a mese kellős közepébe vágtam: a fiatal férfi és anyja szemben állanak egymással. A ládikó-jelenet lett a cselekmény középpontja: Jean de Blay gyűlöli anyjában azt a makacsságot, mely őt, — aki régen nem volt gyerek — még mindig gyereknek akarja tudni, gyermekkorának foglyául akarja tartani, hogy annál biztosabban hatalmában maradjon.

Alighogy felébredt benne a férfi, a küzdelem tragikusra fordult: az első barátság, az első szerelem, az első éjjel, melyen kimaradt, az adósságok, a szégyelt társaságok, az első súlyos bűn...

Hazaérkeztem; erkélyem már kibontakozott a sötétből. Rorátéra harangoztak. Legszívesebben lefeküdtem volna, annyira álmos voltam, de mégis leültem asztalomhoz, nagykabátban — gomblyukamban még virág hervadozott — tintát és tiszta papírt kotortam elő, mivel félttem, hogy kimennek a fejemből hirtelen támadt ötleteim! Egy regényíró született ekkor és rányitotta szemét erre a szomorú világra...

Sprenger Mária Mercedes fordítása.